

MARIJKE BAREND-VAN HAEFTEN EN FRITS BAREND

MATZES EN MIE

DE LOTGEVALLEN VAN DE FAMILIES BAREND EN VAN HAEFTEN

BOOM – AMSTERDAM

Afbeelding omslag

(boven) Familiefoto Van Haeften uit 1904 (zie ook p. 37).
(onder) Bovenste rij, tweede van links Abraham Barend, de grootvader van Frits,
in 1942 in een onbekend werkkamp.

Vormgeving

Bart van den Tooren, Amsterdam

© 2017 Marijke Barend-van Haeften en Frits Barend

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever
without the written permission of the publisher.*

ISBN 9789024406227

NUR 680

WWW.BOOMGESCHIEDENIS.NL

WWW.BUA.NL

INHOUD

VOORWOORD 7

1. MIJN MOEDER MARIA LUISE ROSS 11

2. DE TWEE VOLGENDE HUWELIJKEN VAN MIJN MOEDER 19

3. DE FAMILIE ROSS-JELSMA, MIJN (OVER)GROOTOUDERS 25

4. DE FAMILIE VAN HAEFTEN 31

5. MIJN SCHOONMOEDER BETTY VAN DER KAR EN HAAR HUWELIJK MET FLIP BAREND 41

6. BETTY VAN DER KAR, FLIP BAREND EN HUN FAMILIE TIJDENS DE OORLOG 47

7. DE (OVER)GROOTOUDERS BAREND 59

8. BANDOENG, GEZINSKAMP TJIHAPIT II EN KAMP BANJOEBIROE 10 67

9. TERUG NAAR BANDOENG, DE BERSIAP 81

10. OOM MAURICE BAREND 89

11. TANTE LIESJE BAREND 99

12. OUDOOM HARM JELSMA 105
13. VERZET: GROOTOUDERS VAN DER KAR, SIEG EN MARY 109
14. CONTACTEN TUSSEN AMSTERDAM, HET HOGE NOORDEN EN WESTERBORK 117
15. DOLLY POLAK EN SIEG VAN DER KAR 123
16. DE FAMILIE VAN OPA PHILIP VAN DER KAR 129
17. OPA'S VRIENDEN, DE GEBROEDERS LEO EN HERMAN CALFF 135
18. KATY GOKKES 139
19. HET ECHTPAAR BOOMSTRA, BEP EN NORA EN DE GEBROEDERS NOACH 151
20. HONGERWINTER 159
21. NA DE OORLOG, FRÉ VAN LEER-COHEN 167
22. HET NEDERLANDSE RODE KRUIS TIJDENS EN NA DE OORLOG 171
23. TERUG NAAR AMSTERDAM 177
24. UIT INDIË NAAR AMSTERDAM 181
25. TERUG IN NEDERLAND 187
26. FRITS MET ZIJN FAMILIE IN AMSTERDAM 193
27. MALLORCA 201
28. DREIGEMENTEN 207
- NAWOORD 215
MET DANK AAN 219
BRONNEN 221
STAMBOMEN 225

VOORWOORD

‘MAMA, WAAROM HEBBEN wij geen opa’s,’ vroeg onze oudste dochter Kim ineens. ‘En papa,’ voegde onze jongste dochter daaraan toe, ‘waarom had jij maar één oma en opa, waarom zijn je andere oma en opa vermoord?’ Het waren geen dagelijkse gesprekken, maar ze waren er wel. Onze dochters Kim en Barbara weten vanaf hun geboorte niet beter dan dat ze op 4 mei met ons meegingen naar de Dodenherdenking aan de Amsterdamse Apollolaan. De meeste kinderen in hun klas bleven thuis. De oorlog zat in ons DNA. Zo schrok ik flink toen Barbara op de lagere school de hoofdrol zou spelen in een opvoering ter gelegenheid van het bevestigen van de goede betrekkingen tussen Nederland en Japan.

Het is eind oktober 1998. Ik rijd met mijn neef Ite Roëll en zijn vrouw naar het ziekenhuis waar zijn moeder en mijn oudste zuster op haar sterfbed ligt. Als we er aankomen, spreekt ze verward over vlooiën, luizen en zieken. Ze weet niet waar ze is, al boven of nog op aarde. Ik zeg: ‘Els, wij zijn er, je bent nog bij ons,’ en begin dan te huilen. Alles van vroeger, alles over de oorlog passeert de revue. Ze zegt het mooiste wat ze kan zeggen: ‘Ach liefje, niet huilen, ik hou toch van je.’ Onder invloed van het verfoeilijke medicijn Haldol beleeft ze geen zacht levenseinde, maar lijdt ze aan afschuwelijke nachtmerries.

Ik herken de situatie meteen en vertel mijn neef dat ze in het kamp zit, het jappenkamp wel te verstaan. Daar had ze, net als mijn moeder en haar jongere zusje, in de ziekenbarak gewerkt. Indië, het kamp, tempo doeloe – de mooie oude tijd in Indië – ik heb het allemaal niet mee-

gemaakt. Ik ben de buitenstaander uit *Indische Duinen*, het prachtige boek van Adriaan van Dis. Mijn vader, de weduwnaar Frederik (Frits) Charles van Haeften, en mijn moeder, de weduwe Maria Luise Ross, zijn eind 1941 in Batavia getrouwd, vlak nadat Nederland de oorlog aan Japan had verklaard. Mijn veel oudere halfzusters Els en Lies zijn uit het eerste huwelijk van mijn vader. Ik zal ze in het vervolg als mijn zusters aanduiden.

Sinds Frits en ik kinderen kregen, realiseer ik me hoeveel geschiedenis in onze dochters Kim en Barbara zit. Frits is, net als ik, na de oorlog in 1947 geboren en heeft als Joodse jongen natuurlijk een flinke ballast meegekregen en datzelfde geldt – zij het op een andere manier – voor mij. Omdat ik heb gehoord dat mijn grootvader van moederskant vlak na de Eerste Wereldoorlog in Duitsland aan de Spaanse griep is gestorven, besef ik dat er wel veel oorlog in ons en onze kinderen besloten ligt.

De combinatie van mensen met een Indische en Joodse achtergrond komt vaker voor. De schrijfster Judith Uytterlinde bijvoorbeeld heeft een Joodse moeder en een man met een Indische achtergrond. En toen ik een keer met de opperrabbijn van Nederland, Benyomin Jacobs, over Auschwitz en andere ellende sprak, vertelde hij me dat hij wel meer met ‘Indische’ mensen en hun gevoeligheden voor oorlog had gesproken. De titel *Matzes en mie* symboliseert onze achtergrond en verwijst naar de matzes die we met Pesach, Joods Pasen, eten en naar het Chinees-Indische eten waar we dol op zijn. Frits en ik hebben over veel zaken niet hoeven spreken omdat we ze ‘vanzelf’ begrepen. Op al te vrolijke personen (vrouwen) is hij nooit dol geweest; daarmee was hij bij mij aan het juiste adres.

Toen Frits en ik in oktober 2010 *Daar werd wat groots verricht* van Diederik van Vleuten bezochten, wist ik het zeker. Ik was diep geroerd door de prachtige voorstelling over het wel en wee van zijn oom in Indië, van wie hij een dagboek had gevonden. Het was een prachtig relaas over liefde, de mooie tijd in Indië en het kamp. Hij wil het koloniale gedrag van de Nederlanders en zijn familie niet goedpraten, maar wel de aandacht vestigen op het familieverhaal omdat dat óók tot de Nederlandse geschiedenis behoort. Van Vleuten eindigde met de terugkeer van zijn familie naar Nederland op de Boissevain. Ik meende me te herinneren dat mijn familie ook op dit schip repatrieerde en omdat ik er niet veel van weet – en eigenlijk ook niet van de (oorlogs)geschiedenis van de familie van Frits – besloot ik ter plekke om ons verleden uit te gaan

zoeken en op te schrijven zodra ik met mijn wetenschappelijke publicaties klaar zou zijn.

Frits zelf is alleen op de hoogte van een paar grote lijnen en weet dat er veel familieleden zijn vermoord. Maar hoe het precies komt dat zijn grootouders van moederskant en hun kinderen overleefden, weet hij niet. Ongeloof en toeval strijden om voorrang bij de nadere analyse. Bijna niemand die iets over vroeger kan vertellen, leeft nog. Bij Frits alleen nog twee oudtantes en een oudoom in Israël en bij mij mijn jongste zus, Lies Horn-van Haeften, maar die weet zich niet veel meer te herinneren. Ik heb een tante van Frits die in 1953 met haar gezin uit Nederland 'vluchtte', over de oorlog geïnterviewd in Los Angeles. Een neef, Paul van Haeften, bleek al veel van de geschiedenis van mijn familie uitgezocht te hebben. Zijn informatie mocht ik gebruiken. Ook vond ik verrassend genoeg originele bronnen uit het door ons nooit gelezen familiearchief van de grootvader van Frits, waaronder een unieke brief uit vernietigingskamp Sobibor.

Er zit geen speciale rode draad in onze familiegeschiedenissen. Het feit dat zoveel uit de vaderlandse geschiedenis in ons en onze dochters Kim en Barbara samenkomt, vormt het uitgangspunt van dit boek. Ik begin met onze moeders, omdat Frits en ik al vanaf onze vroege jeugd zonder vader zijn opgegroeid. Die twee moeders, die later goede vriendinnen werden, hebben daarom een flinke stempel op ons leven gedrukt. Na onze moeders komen (over)grootouders en bij mij nog iets verdere verwanten aan bod. Omdat de twee grootouders van Frits die de oorlog overleefden, een groot aantal ontroerende en interessante brieven van en aan familieleden en vrienden uit diverse kampen hebben bewaard, besteed ik hier ruimschoots aandacht aan. Het draagt bij aan ons inzicht in hun manier van leven vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw. Zo reconstrueer ik langzaam het leven dat onze ouders en voorouders hebben geleid. Frits heeft meegelezen, commentaar geleverd en hier en daar iets herschreven.

Om het geheel leesbaar te houden geef ik mijn bronnen niet in de tekst. Achterin staat een overzicht van de voornaamste gebruikte literatuur. Het is niet mijn bedoeling om iemand tekort te doen. Ook via internet ben ik tijdens mijn speurtocht veel interessante details tegengekomen.

Ik lardeer het geheel met soms in spelling en interpunctie aangepaste citaten uit egodocumenten, zoals brieven, memoires en dagboeken.

De term egodocument is rond 1955 geïntroduceerd door de historicus Jacques Presser. Hij vond het nuttig en noodzakelijk voor de bestudering van de geschiedenis ook gebruik te maken van het persoonlijke element en probeerde die teksten in hun historische context te zetten. In dit boek brengen ze vooral de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog op een persoonlijke manier en opgehangen aan gewone mensen soms op schokkend duidelijke manier in beeld. De strekking van een Joodse uitdrukking bij het kaddisj, het gebed voor de overledenen, luidt: Zolang wij ze blijven herdenken, blijven ze leven. Pas als we niet meer aan ze denken, zijn ze er ook echt niet meer. Deze wijsheid heeft me extra gestimuleerd.

AMSTELVEEN FEBRUARI 2017

MARIJKE BAREND-VAN HAEFTEN

1.

MIJN MOEDER MARIA LUISE ROSS

Mijn moeder heeft zo'n hekel aan haar katholieke naam Maria gekregen dat ze zich later Loutje, een afleiding van haar tweede naam Luise, is gaan noemen.

TOEN MIJN DRIEËNDERTIGJARIGE moeder, Maria Luise Ross, eind december 1941 in Indië met mijn vader trouwde, had ze al een heel leven inclusief twee huwelijken achter de rug. Haar eigen vader was in november 1918 in Duitsland kort na de Eerste Wereldoorlog aan de Spaanse griep gestorven. Mijn oma heeft me vaak over dat dramatische voorval verteld. 'Hij stierf in mijn armen,' zei ze keer op keer als ik weer eens gezellig bij haar in bed lag en wilde dat ze over vroeger vertelde. 'Nee moeder, niet doen, denk aan het kind,' merkte mijn moeder dan geërgerd op. Ze vond het maar niets dat oma zo plastisch met me over de dood sprak. Wilde ze mij en zichzelf beschermen? Ik wilde er juist wel over horen.

Het grote verzwijgen is een bekende procedure. Op een dag in het najaar van 1954 werd ik er, zeven jaar oud, ruw mee geconfronteerd. Wanneer mijn moeder en mijn eenentwintig jaar oudere zuster Els mij tussen de middag uit school komen halen, zie ik aan hun gezicht dat er iets mis is. Waarom ik de dagen daarvoor bij oom Rijko en tante Lot de Bel heb moeten logeren, een adres waar ik graag kom om met mijn beide nichtjes te spelen, is mij niet gezegd. Tante heeft me alleen verteld dat

ik bij hen bleef slapen omdat mijn vader erg ziek was. Oom, psychiater, zei helemaal niets. Onderweg naar huis vertelt mijn moeder met onderdrukt gesnik dat papa is gestorven. Mijn zus knikt er met behuilde ogen bevestigend bij. Thuis valt een doodse stilte als ik binnenkom in de kamer waar allerlei vreemde mensen bedrukt naar me kijken. Niemand spreekt een woord, ikzelf ook niet.

Wilde mijn moeder me in bescherming nemen? Het was destijds niet gebruikelijk dat jonge kinderen megingen naar een begrafenis of crematie. De harde waarheid dat er van mijn vader letterlijk bijna niets meer over was toen ik voor het eerst weer thuiskwam, drong nog niet tot me door. Wat deden al die mensen ineens bij ons thuis? Heel simpel, hoewel niemand iets uitlegde. Zij waren net teruggekomen uit Driehuis-Westerveld, waar mijn vader twee dagen nadat hij was gestorven, al was gecremeerd. Cremeren was toen lang niet zo gebruikelijk als tegenwoordig, maar mijn vader, een overtuigd humanist, had het nadrukkelijk gewild. Jaren later hoorde ik dat hij als plaatsvervangend hoofd van de Dienst Bestratingen in Amsterdam zo geliefd was bij het personeel dat er alleen al twee bussen met stratenmakers naar zijn crematie zijn gekomen.

Mijn moeder heeft hem – totaal onverwacht – dood in bed aangehouden, gestorven aan een hersenbloeding nadat hij op zijn werk onwel was geworden en naar huis was gegaan. In dat bed wilde ze niet meer slapen. Daar werd ik in gelegd. Zij had haar intrek al in mijn kamertje genomen. Uitleg hierover werd niet gegeven. Niet over mijn vaders plotselinge dood, niet over zijn crematie en niet over het feit dat ik opeens in die grote ouderlijke slaapkamer moest bivakkeren.

Eigenlijk heeft mijn moeder bijna nooit meer over mijn vader gesproken. Ik heb er ook nooit naar gevraagd. Ik kon, durfde of wilde het niet, was bang dat ze weer te verdrietig zou worden. Ook over de periode uit het begin van de vorige eeuw toen ze met haar ouders in Duitsland woonde, zweeg ze liever, net als over de dood van haar vader. Ik probeer haar verhaal en de geschiedenis van mijn grootouders daarom zelf te reconstrueren aan de hand van een enkele herinnering, familiepapieren en gegevens uit archieven.

Niet lang nadat mijn grootvader, een katholieke kunstschilder uit een gegoede Heerlense familie, in 1918 in Duitsland was gestorven aan de gevolgen van de Spaanse griep, vertrok mijn grootmoeder met haar dochter van tien (mijn moeder) en een zoon van bijna zeven jaar naar Amsterdam.

Oma, afkomstig uit een eenvoudig gezin van Friese boerenarbeiders, kon begin februari 1919 met haar kinderen intrekken bij haar oudste zuster die was getrouwd met een spoorwachter. In die tijd vlak na de Eerste Wereldoorlog heerste in heel Europa inclusief Nederland grote chaos. Er was armoede en velen konden zich maar moeizaam redden.

Mijn moeder Maria Luise Ross in Duitsland, toen alles nog goed was.

Na een half jaar ging oma weer bij haar zuster weg. Haar geld was op en een mogelijkheid voor vrouwen uit de lagere klassen om geld te verdienen was om intern als hulp in de huishouding te gaan werken. Ze werd daar echter zo depressief van dat ze haar hoofd in een gasoven stopte, maar deze poging tot zelfdoding mislukte. De verhuizing naar Amsterdam moet voor mijn oma en haar kinderen een enorme overgang zijn geweest. Eerst leefden ze in een gezellig, welgesteld gezin, toen brak de Eerste Wereldoorlog uit en na de plotselinge dood van mijn grootvader belandden ze in grote armoede.

Gevolg van dat alles was dat mijn moeder en haar jongere broertje niet langer bij hun moeder konden wonen en werden ondergebracht in katholieke gestichten. Mijn moeder kwam terecht in het Rooms-Katholieke Gesticht van Liefdadigheid, ook wel het Sint Nicolaas Gesticht genoemd, dat gevestigd was in een achttiende-eeuws pand aan de Herengracht in Amsterdam. Haar broertje belandde in diverse instellingen. De twee konden niet bij elkaar blijven omdat de katholieke kerk de seksen streng gescheiden hield.

Het Sint Nicolaas Gesticht was bedoeld voor halfwezen of oudere meisjes die volgens het reglement niet opgenomen mochten worden in het Rooms-Katholieke Maagdenhuis, het eigenlijke weeshuis. Mijn moeder heeft in dat gesticht een verschrikkelijke tijd gehad en me er niets dan slechts over verteld. De zorg voor de halfwezen was in handen van de Zusters van Liefde uit Tilburg. Die liefdevolle zorg bestond er vooral uit dat de meisjes de godganse dag moesten naaien om in hun eigen onderhoud te voorzien. Daarmee heeft mijn moeder naar eigen zeggen haar ogen voorgoed verpest. Ook werd ze door de nonnen venijnig met een liniaal op haar hand geslagen als ze, als linkshandige, haar ‘verkeerde’ hand gebruikte.

Ze vond het vreselijk om in een uniform herkenbaar als wees over straat te moeten lopen. En als ze dan met de nonnen met haar zelfgemaakte linnengoed langs de ‘rijke mensen’ op de grachten ging om de bestelling af te leveren en soms wat geld of iets anders als fooi in de zak van haar schort gestopt kreeg, werd haar dat afgepakt zodra ze buiten stond. Een vroege opmerking in de notulen van het gesticht uit 1872 dat ‘de financiële toestand van het gesticht vooral zijn grondslag heeft in de verdiensten der kinderen’, heeft ongetwijfeld nog gegolden in de tijd dat mijn moeder er in de jaren twintig verbleef en naaiwerk moest verrichten. Over de belofte dat de meisjes bij hun ontslag een deel van de opbrengsten van die arbeid mee zouden krijgen – zoals die notulen melden – heb ik mijn moeder nooit gehoord. Integendeel, alles was haar afgenomen, zei ze altijd met een verbeterd blik. Haar diepgewortelde haat tegen alles wat met het roomse geloof te maken had, moet in die tijd zijn ontwikkeld. ‘Vertrouw ze nooit, ze doen nooit wat ze zeggen,’ leerde ze me al jong over katholieken.

Toen in 2011 de grote misstanden in de katholieke kerk openbaar werden, realiseerde ik me dat ook zij lichamelijk en psychisch zwaar moet zijn mishandeld. Ze haatte regels, leefde van en voor vrijheid, en wilde me eigenlijk niets verbieden. Als ik haar wel eens vroeg hoe laat

ik thuis moest komen of soortgelijke vragen stelde, zei ze altijd: 'Dat weet ik niet. Ik heb nooit een normale opvoeding gehad.' Op mijn beurt vond ik het ergerlijk dat ik mezelf maar zo'n beetje moest opvoeden. Maar nu ik het rapport *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke Kerk* van Wim Deetman heb gelezen, kan ik haar beter begrijpen en krijg ik pas goed inzicht in de ware omvang en intensiteit van de vele vormen van geweld die door de nonnen zijn begaan. Angst, straf en repressie bepaalden het pedagogisch kille klimaat in het gesticht. De Zusters van Liefde hanteerden de kloostercultuur als leidraad, waarbij kuisheid vooropstond en de individuele wil van de meisjes gebroken diende te worden. Onredelijk zware straffen en vernederingen die ooit bedacht waren voor toetredende novicen, werden in de katholieke gestichten op jonge meisjes toegepast. Angst, pijn en tranen bij hun pupillen werden door de nonnen juist positief beoordeeld.

Terwijl in de protestantse kerk het gezin als uitgangspunt gold bij de opvoeding van (half)wezen, waren dat bij de katholieken de scheiding der seksen, gebrek aan privacy en een verbod op persoonlijke vriendschappen. In gestichten als dat van mijn moeder was de cultuur nog veel geslotener dan in katholieke meisjesinternaten voor de gegoede burgerij. De meisjes uit de lagere standen verbleven er dag en nacht en waren voortdurend overgeleverd aan de grillen van de nonnen omdat zij niet, zoals kinderen van de hogere standen, af en toe naar huis konden. Ik mag hopen dat mijn moeder niet ook seksueel is misbruikt. Het gebrek aan ook maar enige empathie of warmte van die vrouwen voor de meisjes die ze onder hun hoede kregen, is stuitend. Ineens begin ik iets te begrijpen van het feit dat mijn moeder me nooit heeft geknuffeld. En waarom ik dat aanvankelijk ook niet met mijn kinderen heb gedaan...

Mijn moeder heeft zo'n hekel aan haar katholieke naam Maria gekregen dat ze zich later Loutje (spreek uit Loetje), een afleiding van haar tweede naam Luise, is gaan noemen. Op de gezinskaart van haar vader uit het Stadsarchief Amsterdam staat eerst rooms-katholiek als godsdienst vermeld, maar in de jaren dertig nadrukkelijk: geen. Ik ben naar haar vernoemd en kreeg bewust de naam Marijke Louise.

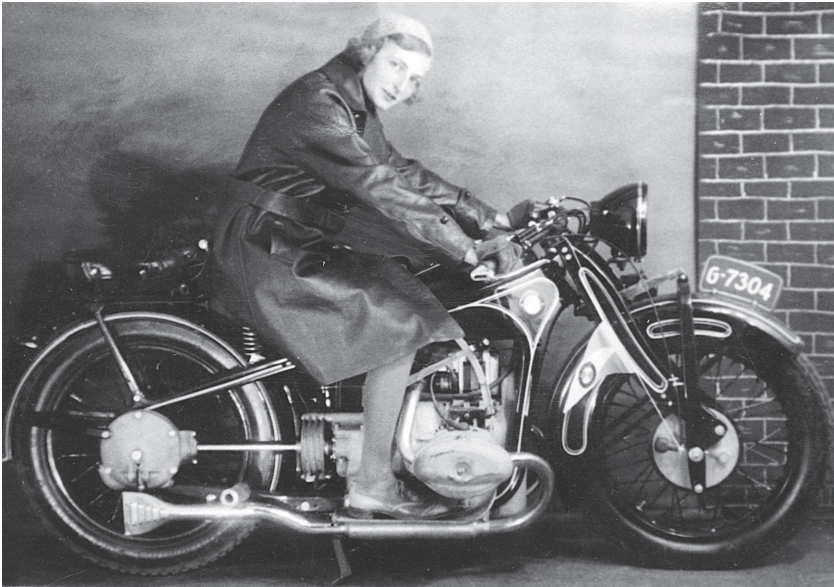
Na vijf lange jaren kon mijn net zestienjarige moeder in september 1924 eindelijk weg uit het Sint Nicolaas Gesticht. Oma bracht haar onder bij het gezin van haar oudste broer Harm, een politieagent in Haarlemmermeer. Daar moet ze het goed hebben gehad. Anderhalf jaar later keerde ze terug naar Amsterdam, waar ze als ateliermeisje al snel bij haar

moeder introk. Zodra het financieel mogelijk was, ging ze op kamers wonen. Ze had een vreselijke hekel aan het naai- en verstelwerk dat ze op het atelier moest verrichten.

Een van de mogelijkheden voor ongetrouwde vrouwen om destijds aan werk te komen en wat hogerop te raken, was het volgen van een verpleegstersopleiding. Dat moest intern in een ziekenhuis gebeuren en na drie jaar werd de opleiding afgesloten met een officieel erkend diploma. Mijn moeder, net 21, meldde zich eind 1929 bij het Burgerziekenhuis aan de Linnaeustraat in Amsterdam-Oost. Ons land stond toen aan het begin van de grote economische crisis en Maria Ross was lang niet de enige die naar die opleiding solliciteerde. Omdat ze bovendien slechts lager onderwijs had genoten, kostte het haar veel moeite om toegelaten te worden. Maar ze was intelligent en mooi, en mocht het uiteindelijk proberen. Wel werd ze voor haar praktijkstage aangesteld op de zwaarste afdeling, die van de krankzinnigenverpleging. Na drie jaar haalde ze haar diploma Algemene Ziekenverpleging.

Van haar eerste loon kocht mijn moeder een kano waar ze mee door de Amsterdamse grachten en over de Amstel peddelde. Ze heeft haar hele leven een avontuurlijke inslag gehad. Op een oude foto poseert ze in vol ornaat op een grote motor. Volgens een curieuze advertentie van het Amerikaanse sigarettenmerk North State in de dagbladen *Het Volk* en *Het Vaderland* uit februari 1933 mocht zuster M.L. Ross van het Burgerziekenhuis dat jaar een van de tien uitgeloopte fietsen in ontvangst nemen op de autotentoonstelling in de Amsterdamse RAI. Roken gold destijds als gezond en sportief, en iedere North State-roker moest niet vergeten zijn of haar pakje sigaretten mee te nemen. Als de North State-man dan zag dat je dat pakje tevoorschijn haalde, een sigaret opstak of op een andere manier zijn aandacht trok, kon je als een van de tien gelukkigen worden uitverkoren. Mijn 24-jarige hoogblonde moeder was de vijfde die zo'n rijwiel kreeg. Dat lijkt me geen toeval.

Eind mei van datzelfde jaar 1933 heeft ze in Amsterdam haar eerste paspoort aangevraagd. De pasfoto toont een mooie jonge vrouw getooid met een baret. Ik vraag me af waarom ze een paspoort wilde hebben. Na het overlijden van mijn vader in 1953 verscheen er af en toe een getrouwde, Nederlands sprekende man met cadeautjes uit Amerika die ons meenam naar chique lunches en diners. Mijn moeder verzuchtte wel eens: 'Als ik met hem was meegegaan, zou ik nu nog een man hebben gehad.' Zou hij iets met de fiets en de advertenties van het Amerikaanse sigarettenmerk te maken hebben? En vroeg ze haar paspoort ten tijde

Op de motor, 23 jaar (1931).

van de economische crisis aan om met hem naar de Verenigde Staten te vertrekken en heeft ze daar uiteindelijk van afgezien?

In de familiepaperassen zit een Engelstalige brief uit september 1950 van de familie Schagen uit San Francisco. Vivian Schagen schrijft over de vele moderniteiten waarmee haar huishouden is uitgerust, zoals een nieuwerwetse keuken met een elektrische ijskast. John Schagen moet de meneer zijn geweest die ons af en toe mee uitnam. Na een tijdje verwaterde het contact en verdween hij uit zicht.

In plaats van naar Amerika te vertrekken, ging mijn moeder naar Den Haag om er als particulier verpleegster te gaan werken bij de dertig jaar oudere weduwnaar Johan Franssen. Hij was een gepensioneerd officier van de Koninklijke Marine in goeden doen. Eind mei 1934 trouwden de twee. Ontsnapte ze zo aan de armoede en het benauwde milieu waar ze na de dood van haar vader in terecht was gekomen? Het echtpaar ging in Hillegersberg wonen, destijds een chic dorp bij Rotterdam, en heeft diverse reises naar Duitsland en Oostenrijk gemaakt.

De zoon van haar eerste man was vier jaar jonger dan mijn moeder. Hij was vanwege de eventuele erfenis niet erg ingenomen met dit huwelijk. Veel heeft mijn moeder niet over Johan Franssen verteld, behalve het beeldende verhaal dat ze met haar oud-marineofficier

Mijn moeder in de tijd van haar eerste huwelijk.

tot in de puntjes gekleed een schip ging dopen in Rotterdam: ‘Toen we tijdens de plechtigheid op de loopplank stonden, stak plotseling een windvlaag op en waaide mijn hoed tot mijn ontsteltenis en ieders hilariteit af.’ Tragischer is het verhaal dat, toen ze zwanger bleek te zijn, dit een buitenbaarmoederlijke zwangerschap betrof. Nadat ze was geopereerd, deelden de artsen haar mee dat ze waarschijnlijk nooit meer kinderen zou kunnen krijgen.

Om bij te komen van deze verdrietige gebeurtenis ging het echtpaar op wintersport naar het Zwitserse Wengen. Daar zakte haar 58-jarige echtgenoot begin februari 1937 in elkaar en stierf aan een hartaanval. Johan Franssen is in Indië voor de marine werkzaam geweest en in verschillende Indische kranten werd van zijn plotselinge overlijden melding gemaakt. Mijn moeder erfde inderdaad wat geld.

2.

DE TWEE VOLGENDE HUWELIJKEN VAN MIJN MOEDER

*Eind december 1941 zijn mijn ouders halsoverkop
en zonder feestelijkheden getrouwd.*

DE EERSTE KEER dat Frits bij mij thuis komt, ben ik vijftien en lig ik ziek in bed. Nadat hij de acht trappen naar onze verdieping in de Amsterdamse Okeghemstraat heeft beklommen, komt hij puffend binnen en klaagt meteen luidruchtig dat het stinkt. Dat klopt. Mijn moeder kookt vis voor Marcelien, de poes die ik als een soort troost heb gekregen nadat mijn vader dood was gegaan. De volgende keren zal hij nooit meer klagen, integendeel. Telkens als hij de geur van de rijsttafelgerechten opsnuift, laat hij duidelijk merken dat hij dat lekker vindt en krijgt hij een bord eten van mijn moeder. Hij wil weten hoe het komt dat ze zo goed Indisch kan koken en ik leg hem uit hoe ze in Indië terecht is gekomen.

Mijn moeder maakte van het geld dat ze van Johan Franssen had geerfd met vrienden een soort cruise op de Middellandse Zee. In Noord-Afrika ging ze aan land voor een tochtje per koets. Hierin zat ook de dertien jaar oudere Frederik (Frits) Steenstra Toussaint, net als haar eerste man afkomstig uit een goeude familie. De twee vonden elkaar leuk en lieten er geen gras over groeien. Ze trouwden begin februari 1938 'met de handschoen', destijds een veelvoorkomende procedure waarbij

de bruid tijdens de huwelijksvoltrekking in Nederland verbleef en de bruidegom in Indië. Frits de Eerste, zoals mijn moeder hem later wel noemde, was daar werkzaam bij het Binnenlands Bestuur. Hij had een dochter en was tijdens zijn verlof in Nederland gescheiden omdat zijn vrouw geen zin meer had om weer naar Indië te gaan. Half juli 1937 werd hij als gediplomeerd gezaghebber in de residentie Molukken geplaatst en terugverwacht van zijn buitenlands verlof. Mijn moeder volgde hem na hun huwelijk in februari 1938, een jaar na het overlijden van haar eerste man.

Mijn moeder met haar tweede man, Frits Steenstra-Toussaint, in Dobo onder een waringin, een heilige boom.

Het jonge paar kwam terecht in de havenplaats Dobo op het eiland Wamar, bij de Aroe-eilanden in de buurt van Nieuw-Guinea. Mijn blonde moeder, toen mevrouw Steenstra Toussaint-Ross, was er de enige Europese vrouw en dat baarde geregeld opzien. Ze kon smakelijk over die tijd vertellen, zoals over het hoofd van een stam in Nieuw-Guinea dat nog nooit een blanke vrouw had gezien en haar wilde kopen in ruil voor zijn hele varkensbezit. Ook is ze bij een officiële ontvangst door Papoea's eens bijna op een krokodil in plaats van op een boomstam over de rivier gestapt. En toen ze bij het afstappen van de echte plank dreigde te vallen, probeerde